

Томілін О.О.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЦУКРОБУРЯКОВОЇ ГАЛУЗІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті проаналізовано стан, проблеми та перспективи розвитку цукробурякової галузі агропромислового комплексу, розглянуто проблеми розвитку та регулювання ринку цукру в Україні. Визначено основні проблеми цукробурякової галузі та розкрито шляхи подолання негативних кризових явищ в цукробуряковій галузі. Досліджено та проведено аналіз нееквівалентних міжгалузевих відносин в цукробуряковій галузі в період ринкового реформування.

Ключові слова: цукробурякова галузь, ринок цукру, цукробурякове виробництво, проблеми розвитку цукробурякової галузі.

ВСТУП

Цукробурякова галузь належить до тих галузей агропромислового комплексу, ефективність якої впливає на економічний потенціал України. На сьогоднішній день ця галузь зазнала значної руйнації. Слід акцентувати увагу на тому, що цукрові буряки завжди були і залишаються економічно вигідною і привабливою технічною культурою. Але на жаль, ситуація по виробництву цукрових буряків та реалізації цукру змінюється надзвичайно швидко. Тому виробники цього цінного продукту не втрачають надію на стабілізацію цукробурякового виробництва. З цією метою уряд нашої держави вживає ряд заходів, які спрямовані на збільшення виробництва цукрових буряків. Цукробуряковий підкомплекс являє собою інтегровану систему з великою кількістю бурякосійних господарств, цукрових заводів, допоміжних і обслуговуючих підприємств. До його складу входить понад 800 бурякосійних господарств, 192 цукрових заводів загальною потужністю 507 тис. т. переробки цукросировини за добу, 135 спеціалізованих сільськогосподарських підприємств із вирощування насіння, три заводи з підготовки насіння до висіву, спеціалізовані кар'єри з видобутку вапняку, який використовується для фільтрації цукрового сиропу, низка спеціалізованих машинобудівних, ремонтних та інших підприємств, а також науково-дослідні установи [13].

Основною перешкодою ефективного розвитку цукробурякової галузі є недостатній рівень інтеграції галузей. Сьогодні потребують подальшого дослідження питання, які спрямовані на пошук методологічних підходів до дослідження міжгалузевих зв'язків – як основ міжгалузевих відносин. На нашу думку, потребує подальшого розвитку наукової дискусії, ⁰детального вивчення, дослідження та аналіз проблем формування та регулювання нееквівалентних міжгалузевих відносин в цукробуряковій галузі.

Проблеми та перспективи розвитку цукрової галузі в ринкових умовах господарювання висвітлені в наукових працях: Андрійчука В.Г., Богатиренка О.С., Бойко В.І., Білаш В.П., Білика Ю.Д., Борщевського П.П., Бондар В.С., Галушко В.П. Гайдуцького П.І. Гальчинського А.С., Дем'яненко М.Я., Гайдуцького П.І., Гальчинського А.С., Зайця О.С., Іманса Є.В., Коваленка Ю.С., Коденської М.Ю., Кваші С.М., Пиркіна В.І., Роїка М.В., Шпичака О.М., Юрчишина В.В. та інших, які запропонували теоретико-методологічні принципи переходу від централізованої планової економіки до ринкової, організації виробництва і реалізації продукції як цукрових буряків, так і цукру [11, с. 11].

Незважаючи на глибину дослідження цукробурякової галузі в структурі агропромислового комплексу, визначення виробничих зв'язків, особливо у сільському господарстві, в період ринкових реформ потребує більш глибокого вивчення.

Метою даної статті є визначення місця цукробурякової галузі в структурі агропромислового комплексу, оцінювання і визначення шляхів подолання кризових явищ в цукробуряковому підкомплексі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Суттєвою проблемою для цукробурякового виробництва виявились низький рівень спеціалізації сучасних аграрних підприємств, “розпорошеність” посівів, що стримує впровадження інтенсивних технологій виробництва цукрових буряків, зокрема – застосування високопродуктивних гібридів, що, в свою чергу, негативно впливає на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств. Нині у переважній більшості господарств України частка цукрових буряків у структурі посівних площ складає 1–2%, що є досить низьким показником (науковцями Інституту цукрових буряків НААН України обґрунтовано оптимальний показник для лісостепової зони – 20%). Як свідчить практика, із збільшенням частки цукрових буряків у структурі посівів підвищується врожайність, знижується

собівартість. Тому потребує розв'язання проблема збільшення посівних площ під солодкими коренеплодами у господарствах, які територіально розміщені неподалік від цукрових заводів і мають сприятливі умови для виробництва культури [5, с. 145].

Підвищенню конкурентоспроможності цукробурякового підкомплексу України може сприяти зменшенню собівартості цукру за рахунок полегшення доступу виробників до цукру-сирцю з очерету. У процесі формування державної політики стосовно цукробурякового підкомплексу потребує ґрунтового аналізу доцільність запровадження змінного режиму мита при ввезенні в Україну цукру-сирцю з очерету понад тарифну квоту залежно від світової ціни на цукор-сирець, урожаю цукрового буряка, ціни на біопалива. Гнучка система ставок імпортного мита на ввезення цукру-сирцю з очерету діє у Російській Федерації [12, с. 248-249].

Водночас результати досліджень вказують на те, що нинішній період є найбільш сприятливим для налагодження ефективного функціонування цукробурякової галузі (досить висока світова ціна на цукор та інші продовольчі товари, зростаючий попит в Азії, поступова переорієнтація виробників цукру-сирцю з очерету на виробництво біоетанолу). Наголошується, що стратегічним завданням розвитку цукробурякового комплексу України має стати відродження власного виробництва до повного забезпечення внутрішніх потреб у цукрі та перехід до його експортних поставок [7, с. 68].

Саме цукрові буряки, які до цього були збитковими, можуть стати основним джерелом грошових надходжень у період фінансової кризи. В умовах загострення проблем енергозбереження очікуваним є зростання цін на цукор в наступні роки з дефіцитом цукру на світовому ринку, викликаним зменшенням його виробництва в традиційних країнах – Індії, Австралії, країнах ЄС, Бразилії. Переорієнтації цукру зі споживчого товару на технічний для виробництва етанолу [14].

Основною причиною зниження рівня рентабельності цукробурякового виробництва стало різке зростання цін на матеріально-технічні ресурси та необґрунтоване зниження цін на цукрові буряки та цукор. За даними НАЦУ “Укрцукор” частка палива та енергії в собівартості цукру становить 30%. З метою підтримки виробників цукру Урядом з 1 жовтня 2009 р. встановлено граничний рівень ціни на газ, що використовується для виробництва цукру, на рівні 1584,4 грн. (без ПДВ, збору у вигляді цільової надбавки, транспортування) за 1 тис. куб. м, або на 20% нижче від попередньої, що дало економію виробникам понад 180 млн. грн. [2, с. 15].

Основні проблеми розвитку цукробурякової галузі та шляхи удосконалення негативних явищ представлені в табл.1.

Сучасний період розвитку цукробурякового виробництва у світі характеризується його зростанням у країнах-імпортерах цукру і підвищенням рівня самозабезпеченості внутрішнього ринку цукру з цукрових буряків. Зменшуючи посіви, ці країни нарощують рівень урожайності культури, збільшують обсяги виробництва цукру [9, с. 75]. Значною перешкодою на шляху ефективного розвитку цукробурякового виробництва в Україні є недостатній рівень інтеграції, слабкість зв'язків між виробниками цукросировини, переробними підприємствами та науковими установами. На думку багатьох науковців-аграріїв, перспективною для цукробурякової галузі держави є кластерна система організації виробництва. Вона передбачає об'єднання зусиль підприємців, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на певній території, що, в свою чергу, надає відчутні переваги у конкурентній боротьбі, сприяє впровадженню інновацій та раціональній організації постачання, виробництва й збуту, шляхом дотримання гнучкої політики, необхідної в умовах сучасної кон'юнктури ринку [10, с. 8].

Коденська М.Ю. констатує, що багато цукрових заводів припинили свою діяльність, що в тому числі негативно вплинуло на структуру аграрно-промислового виробництва в цілому. Ідеться про те, що капітал концентрується в основному в експортно-спроможних галузях рослинництва. Відбувається занепад найбільш інтенсивних галузей, зокрема тваринницьких та буряківництва.

Таблиця 1 Основні проблеми розвитку цукробурякової галузі та шляхи подолання негативних наслідків кризових явищ

Основні проблеми	Шляхи подолання кризових наслідків
1) Недостатній рівень інтеграції, слабкі зв'язки між виробниками цукросировини та переробними підприємствами	1) Створення вертикально-інтеграційних структур виробників сировини та цукрових заводів. Застосування кластерної системи організації виробництва
2) Низька врожайність та висока собівартість вирощування цукрових буряків	2) Важливим резервом підвищення врожайності є використання інноваційних розробок, новітніх інтенсивних технологій вирощування цукрового буряку
3) Недостатнє матеріально-технічне забезпечення цукробурякового господарства	3) Одним із шляхів для отримання фінансових проектів для покращення матеріально-технічного забезпечення господарств є централізація капіталу в галузі та формування власних цукрових холдингів
4) Слабкий державний контроль та управління цукробуряковою галуззю	4) Своєчасне забезпечення проведення реформи всіх галузей цукробурякового виробництва. Використання механізму державної підтримки вітчизняного

	товаровиробника
5) Значні фінансові втрати, пов'язані з недосконалими технологіями збору та зберігання врожаю	5) Контроль системи якості по вирощуванню цукрових буряків з урахуванням інтенсивних технологій

Джерело: [авторська розробка]

Така спрощена структура виробництва призводить до збіднення органічної структури ґрунтів, звужує внутрішній аграрно-продуктовий ринок, призводить до втрати робочих місць [8, с. 51].

Цінова кон'юнктура внутрішнього ринку на сільськогосподарську продукцію, що склалась після збирання урожаю 2009 року, об'єктивно змушує знову повернутись до проблеми вирощування цукрових буряків як у 2010-му, так і в наступні роки, та більш ретельно зважити переваги цієї культури щодо її економічної ефективності й можливостей [3].

На нашу думку, головною метою ринку цукру є забезпечення безперервного, динамічного розвитку галузевої структури АПК, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції. І на цій основі досягти надійної продовольчої безпеки в державі.

Урядом затверджена Державна цільова програм розвитку українського села на період до 2015 року [1, с.7]. У разі виконання заходів, передбачених цією програмою, у 2015 році очікується виробництво 25 млн. т. цукрових буряків та 3,1 млн. т. цукру. То, відповідно, споживання цукру становитиме 38 кілограмів на одну особу на рік. Одним із шляхів отримання коштів для реалізації фінансових проєктів є централізація капіталу в галузі та формування кількох великих цукрових холдингів, які отримуватимуть ефект від економії на масштабі виробництва. Така практика відповідає міжнародному досвіду реструктуризації цукрової промисловості (Східна Німеччина, Молдова, Польща) [12, с.240–247].

В дослідженнях Дем'яненка С. визначено, що за кризових умов та в наявному інституційному середовищі успішно розвиваються вертикально інтегровані великомасштабні структури, які самостійно забезпечують функціонування усього маркетингового ланцюжка від виробництва цукрового буряку до його реалізації. Цьому сприяє забезпечення цукрових заводів дешевшою власною сировиною, диверсифікація ризиків і можливість використання ефекту масштабу.

Вертикально інтегровані бізнес-структури (цукрові холдинги) здатні забезпечувати себе сировиною і не потребують такого інструменту державної підтримки, як мінімальна ціна на цукровий буряк.

Саме агрохолдинги мають низку безперечних конкурентних переваг перед іншими формами ведення аграрного бізнесу, зокрема кращий доступ до фінансових ресурсів, у тому числі до дешевших кредитів закордонних банків та міжнародних фондових майданчиків, що є вирішальним чинником успіху цукробурякового виробництва [6, с. 14].

Дуже важливим резервом підвищення урожайності й цукристості цукрового буряку є активне використання інноваційних розробок, новітніх інтенсивних технологій. Так, у Японії цукрові буряки майже по всій площі вирощують розсадним способом. Переваги розсадного способу повністю реалізуються за умов максимальної механізації трудомістких процесів з вирощування розсади і садіння її у ґрунт [4, с. 22]. На нашу думку, головною метою ринку цукру є забезпечення безперервного, динамічного розвитку галузевої структури АПК, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції. І на цій основі досягти надійної продовольчої безпеки в державі.

ВИСНОВКИ

На нашу думку, що якщо йти по шляху ввезення цукру по імпорту, то це призведе до відповідних втрат та незацікавленості аграріїв до вирощування цукрових буряків взагалі як культури. Можуть бути навіть випадки по зменшенню посівних площ цукрового буряка в бурякосійних регіонах України. Це призведе до скорочення робочих місць, закриття не рентабельних цукрових заводів, виникнення соціальних і навіть політичних проблем в сільській місцевості. Ці та інші явища можуть привести до продовольчої загрози в державі. Тому, з метою запобігання кризових явищ в цукробуряковому підкомплексі необхідно чітко виконувати всі нормативи від технології вирощування цукрового буряка до виробництва цукру, необхідно неухильно виконувати всі норми і вимоги ISO 9000.

З метою контролю якості продукції на всіх етапах виробництва, необхідно створити чітку комплексну систему якості. З метою відродження та розвитку цукробурякової галузі мають бути впроваджені новітні досягнення науково-дослідних інститутів в галузі виробництва та торгівлі.

Вважаємо, що розв'язання проблем розвитку цукробурякової галузі агропромислового комплексу неможливе без реалізації наступних відповідних заходів:

- формування сприятливої державної підтримки для цукробурякової галузі;
- пільгове кредитування сільськогосподарських підприємств;
- розв'язання проблем нееквівалентних міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі та проблем невизначеності земельних відносин на селі;
- інтеграція виробництва і переробки цукрового буряку з профільними насіннєвими заводами, виробниками мінеральних та органічних добрив і засобів захисту рослин від шкідників та хвороб за кластерною моделлю;
- погодження інтересів усіх учасників цукробурякового виробництва;

– підвищення рівня спеціалізації цукробурякових господарств;
– вирощування цукрових буряків за інтенсивною технологією та оптимізація посівних площ по кращим попередникам.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 7.
2. Про заходи щодо підтримки виробників цукру : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2009 р. № 1108 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 81. – С. 15.
3. Бондар В.С., Андрущенко С.Ю. Тенденції цін світового ринку цукру і їх вплив на внутрішній ринок України // Цукрові буряки. – 2010. - №2(74).
4. Вирощування цукрових буряків та їх насіння розсадним способом / М. В. Роїк, Н. Г. Гізбуллін, В. В. Захарова, О. Г. Герасименко // Вісн. аграр. М. В. Роїк, Н. Г. Гізбуллін, В. В. Захарова, О. Г. Герасименко // Вісн. аграр. науки. – 2009. – С. 19–22.
5. Високоєфективна технологія виробництва цукрових буряків. – К. : Інститут цукрових буряків НААН України, Глобус Прес, 2010. – 166 с.
6. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? / С. Дем'яненко // Німецько-український аграрний діалог / Серія консультативних робіт [АгРР № 21]. – 2008. – 20 с.
7. Калетнік Г.М. Перспективи економічного зростання вітчизняного бурякоцукрового виробництва / Г.М. Калетнік, М.В. Роїк, В.С. Бондар // Вісн. аграр. науки. – 2009. – №11. – С. 68.
8. Коденська М. Ю. Інвестиційні пріоритети в аграрно-промисловому виробництві / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 49–53.
9. Коденська М.Ю. Тенденції розвитку і напрями активізації інвестування цукробурякового виробництва / М.Ю. Коденська // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 74– 8.
10. Кропивко М.Ф. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / М.Ф. Кропивко, Д.І. Мазоренко, І.О. Белебеха // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 7–15.
11. Маслак О.І. Чинники диверсифікацій інноваційних процесів у розвитку цукробурякового комплексу в Україні // Економіка АПК. – 2007. – № 10. – С. 11–16.
12. Штрубенхофф Х. Реструктуризація цукрової галузі / Х. Штрубенхофф, О. Нів'євський // Політика України у сфері сільського господарства, біоенергетики та харчової промисловості – дослідження, висновки та рекомендації / за ред. Х. Штрубенхоффа та ін. – Ч. 3: Галузева політика – цукор, зерно, молочна продукція. – К., 2009. – С. 203–254.
13. Ярчук М.М. Підсумки роботи цукрової галузі у 2008 році та її функціонування в умовах фінансової кризи // НАЦУ «Укрцукор» – 2009. Тези доповіді на загальних зборах учасників НАЦУ «Укрцукор», м. Київ, 19 березня 2009 р.
14. Ярчук М.М., Борисюк П.Г. Ситуація в бурякоцукровій галузі й на ринку цукру: сезон цукроваріння-2009 // Цукрові буряки. - 2010. - №2(74).

Одержано 02.09.2012р.

Томілін Олексій Олександрович, к.с.-г.н, доцент кафедри економіки та менеджменту, директор Полтавської філії Європейського університету, тел. (0532-63-24-62), e-mail: postmaster@poltava.e-u.in.ua